

Kirchliches Handlexikon. Ein Nachschlagebuch über das Gesamtgebiet der Theologie und ihrer Hilfswissenschaften. Wien, Leo-Gesellschaft. Od slova A-G.

Danas treba svećenstvu djelo, koje će ga brzo i temeljito uputiti u razna pitanja iz cijelog područja teologije. To su uvidjeli muževi, kojima je na čelu prof. Buchberger i počeli su izdavati „Kirchliches Handlexikon“. Držim, da im je to uspjelo, dapače usudio bih se ustvrditi, da je to najbolje djelo te vrste u teol. literaturi, koje na tako malo prostora (djelo će izaći u dvije sveske) toliko kritički obragjenog materijala pruža. Upravo je teško u kratkim crtama opisati, što sve taj „Lexikon“ sadržaje. On se obazire na sve teološke discipline i na filozofske probleme, koji stoje u svezi s teologijom. Iz teologije obragjena su pitanja: iz apologetike, povijesti dogmi, hagiografije, homiletike, katehetike, crkv. povijesti, crkv. prava, crkv. glazbe, crkv. geografije, crkv. umjetnosti, liturgike, patrologije, povijesti religija itd. Zatim se tumače razni pojmovi i termini iz dogmatike, morala i crkv. prava, te iz filozofije. Donosi historijat raznih svetkovina, te životopise raznih učenjaka (fil. i teol.) kao i njihova djela, razna biblijska imena i osobe, biografije glasovitih biskupa, redovnika i redovnica. Razlaže crkv. himne i donosi sadržaj sviju važnijih papinskih bula. Osobito valja naglasiti svu silu apol. pitanja, koja su upravo nagomilana u tom „Lexikonu“, što je danas od velike važnosti i koristi. Osobito u pohvalu treba istaknuti, što se taj „Lexikon“ bavi i slavenskim stvarima i što u literaturi citira i hrvatske pisce (na pr. Rački, Marković, Jelić, Bojničić). O slavenskim stvarima na pr. staroslavenska biblija, Bogumili, Jednota bratská, slavenske crkvene pjesme, glagolica itd. Govori o Cloviju, biskupu Jurju Draškoviću, Frankopanima itd. Informira korektno, samo na jednom mjestu stavlja hrv. biskupije megju magjarske, a za aprobaciju slavenske liturgije po Hadriju II. kaže jednostavno da je izmišljena.

Osim teoloških stvari obragjuju se

u tom „Lexikonu“, različiti predmeti, o kojima danas svećenstvo mora biti takogjer informirano (n. pr. alkoholizam, burza, email itd.). Na koncu svakog većeg članka citirana je literatura za taj predmet.

Čovjek ne bi vjerovao, koliko je tu materijala prikupljeno. To je bilo zato moguće, jer ima mnogo kratica (tumač kratica je dodan), stil je zbijen i kratak, a tisak malen, ali vrlo jasan i lako čitljiv. Pojedini su članci pregledni i logički gragjeni, a što je važno, debljim je tiskom istaknuto. Taj će Lexikon imati oko 25.000 članaka, a da će biti i solidni jamče nam imena 250 stručnjaka saradnika.

Djelo jošte nije dovršeno. Izaći će po prilici u 50 snopića (snopić stoji K 1'20). To djelo moralo bi biti u biblioteci svakog katoličkog svećenika.

Dr. Leopold.

Bullettino di archeologia e storia dalmata XXXIII. Spalato 1911.
Publicato per cura di Fr. Prof. Bulić.

I ovim je godištem marni naš arheolog znatno obogatio našu nauku, pa nije moguće u kratkom referatu pobilježiti sve ono obilje arheoloških i historijskih rezultata, kojima je Bulićevo istraživanje kroz godinu 1910. dozrelo. Istaknut ćemo ovdje samo njeke i za širu publiku zanimivije članke. U Osservazioni sul viaggio dell'imperatore Diocleziano da Ravenna a Nicodemia nell' a. 304. (pag. 88—102) dolazi Bulić na pitanje, kojim se je već g. 1908. u Bullettinu (p. 111 sq.) bavio. Car Dioklecijan proslavio je 20. novembra 303. svoja vicinalia u Rimu, a kako mu je boravak u prijestolnici bio nemio, već za nekoliko dana po cijoj znati krenekako priča Laktancije u djelu De morte tibus persecutorum, preko Ravenna Istok put Nikodemije. Za našu je do maču historiju vrlo važno znati, je li i kojim je našim krajevima car Dioklecijan na tom putovanju prošao. U svome broju od 16. travnja 1910. bavila se i Civiltà cattolica ovim pitanjem, pa je iznijela misao, da je car iz Ravenne krenuo put Akvileje, pa kopnom putovao u Pannoniju, na svu priliku bio u Sirmiju

(Mitrovici), a odante Dunavom se spustio u Crno more i tako stigao u Bitiniju. Bulić s pravom nije zadovoljan s ovom tvrdnjom, te obrazlaže svoje dvije mnogo vjerojatnije kombinacije. Jedna je, da je cara vodio put iz Ravene morem u Polu, Tarsatica, Salonu, pa kopnom preko Bosne u Sirmium—Singiduum—Viminacium—Naissus—Hadrianopolis—Philippopolis—Byzantium—Nicomedia, a druga, da je car iz Salone preko Dyrhachiuma kopnom putovao u Nikomediju. Već prema riješenju ovih pitanja u mnogom nam biva i jasnija povijest Dioklecianove palače u Splitu, pa mučenišvo drevnih solinskih svetitelja, a navlastito historija IV Coronatorum, problema, u našoj drevnoj hagijografiji najzamršenijega, ali i najzanimljivijega. Samom Buliću je najplauzibilniji carev put preko Dyrhachiuma, jer da je bio najkraći i najpraktičniji za bolesnika i starca. Bit će prigode opširnije o tom govoriti u mojoj studiji o srijemsko-panonskom martyrologiju.

Zanimljiv je članak Ancora sull'anno della distruzione di Salona (str. 136.—40) od Fra V. Tomašića. Razorenje Solina je u tijesnom savezu sa hronologijom seobe Hrvata. Zadnjega decenija bavili se ovim pitanjem mnogi historičari, na vlastito prof. Jireček i Nodilo. Prvi postavlja razorenje Solina u zadnje godine cara Foke, koji je vladao od 604.—10. (Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters, u Denkschriften der Kais. Akademie der Wissenschaften Bd. XLIX. p. 25 sq.), a drugi u svome djelu: Historija Srednjega vijeka za narod hrvatski i srpski, knjiga III. Varvarstvo otimlje maha nad Bizantijom, do smrti cara Heraklija (566.—641.), Zagreb 1905. str. 309—14. hoće da je Solin izginuo s lica zemlje oko 614. g. Nodilo je za svoju tvrdnju dobio podatke od Bulića. Niederle i Stojanović polaze tragom Jirečkovim. Na to je Bulić u *Bullettinu* 1906. g. (str. 268.—304.) na osnovu natpisa srijemske opatice Johanna, otkrivenoga 1884. u Manastirinama, ustanovio, da je Solin morao jošte 612. postojati. Tomašić u najnovijem *Bullettinu* utvrđuje mišljenje Bulićeva, te dokazuje na temelju table XV. indikcija od 327.—702. g. da je dan III. Idus Majas bio u petak jedino one XV. indikcije, koja pada u 612. godinu.

U članku Movimento edilizio

nel Palazzo di Diocleziano (str. 144.—9.) ubavještuje nas Bulić o Niemannovoj radnji o Dioklecijanovoj palači: Der Palast Diocletians in Spalato. Im Auftrage des k. k. Ministeriums für Cultus u. Unterricht aufgenommen und beschrieben von George Niemann. XXIII Tafeln, 162 Textabbildungen und Initialen. — Wien 1910. — Lijepa će biti i radnja Francuza Hébrarda: »Le palais de Dioclétien à Spalato«, koja će polaziti više sa rekonstruktivnog stajališta; povjesni uvod će joj napisati friburški prof. Jacques Zeiller. Mladi učenjak francuski bio je god. 1911. u izložbi arheoloških uspomena na stari rimski imperij u Rimu načinio splitski spomenik en miniature, pa je to bila i najjača atrakcija u čitavoj onoj izložbi u termama Dioklecijanovim. Iz pisanja Bulićeva prosijeva, da Niemannova radnja nije u svakom pogledu savršena, pa ne će biti ni Hébrardova. Mi možemo mirne duše dodati, da nijedan, ni arheolog ni povjesnik ni arhitekt ne pozna tako svaki kutak, svaki kamečak drevne carske palače, kao sam Don Frane, koji već 30 i više godina u njoj živi i njom stupa. Znamo da je i njemu in votis ostaviti vlastite rezultate naštampane kasnijim koljenima, pak se tvrdo nadamo, da on svoju osnovu ne će za dugo odgagjati. — Egiptolog Jéquier raspravlja na str. 174—9 o poznatoj sfingi u peristilu Dioklecijanov. palače, odgoneta joj natpis, a za samu statu u veli, da prikazuje na svu priliku lice kojega Faraona in XVIII. dinastije, možda Totmesa I., pak da po tom spada u XV. ili XVI. vijek prije Hrista. — Kao svaki, tako i ovaj *Bullettino* sadržaje nekoliko suplemenata. Vrlo je zanimljiva doktorska disertacije Nike Andrijaševića: O vertikalnom pomicanju obalne crte u historičko doba na sjevero-istoku jadranskoga mora, koja je i za arheologa dragocjena. Nadalje je priložen omot za *Accessiones et Correctiones all'Illyricum Sacrum*, što ih je Bulić prema originalnom rukopisu Farlatijevom i Coletijevom u padovanskoj seminarskoj biblioteci na dijelove štampao u svome *Bullettinu* tamo od 1902. godine. Izvorne opaske velikoga historičara svetoga Illyrika su nada sve zanimljive, pa naša crkvena povijest mora Buliću i njegovu pomagaču o. Jeronimu Graniću biti vrlo zahvalna, što su ih objelodanili.

Uz *Bullettino* dobili smo na dar i Berwaldijevu studiju: *Alcune osservazioni ai due ultimi opuscoli del sac. Pietro Kaer e del P. G. M. (Giovanni Marković) intorno a S. Doimo.* (Fiume 1910. p. 118.) Ovaj spis, i ako je polemičan, imade veliku pozitivnu cijenu, jer sakuplja u cjelinu sve arheološke i hagijografske dokaze o jednome mučeniku Dujmu i to u početku IV. vijeka. Nauka je rekla svoju, pa sada ne preostaje ino, nego da se i „il buon senso comune“ blagopokojnoga O. Ivana Markovića sa njegovim rezultatima izmiri.

Dr. Svetozar Ritig.

Na Rusi gallicyjskiej Schyzma sie gotuje! ... Z pamiętników Ks. Józefa Borodzicza. Z dodatkiem materyalu dowodowego. Drukowane jako manuskrypt. Nakładem autora. Czi-onkami artystycznej drukarni Maryi Ziemińskiej w Chrzanowie, roku 1911. Str. 90.

U lipnju ove god. izašla je u Chrzanovu, gradiću blizu Krakova, ova knjižica posvećena „Przewiebnym i Wielebnym Ojcom Trzeciego Zjazdu Wielehradziego, katalickim i prawostavnym w celu wyświecenia prawdy pro memoria“. Pisac knjižice je poljski svećenik iz Litve u Rusiji, koji je umakao teškoj tamnici bijegom u Galiciju. Tu se megju poljskom braćom — premda prognanik — čuti preporođenim. Kako i ne bi? Svuda čuje poljski govoriti, poljski se glasno moliti. Vidi poljske škole, poljske urede i poljska društva. To čini, te hvali Austriju, a kudi Rusiju, ugnjetavalicu „inorodaca“, koja se ni nakon ljutih poraza u posljednje doba nije opametila. „Vlastodrščima ruskim Bog uzima razum“. Umjesto da se u Rusiji način vladanja promijeni, legoše nad njom tame gušće no prije. „Iz dosadanje tmine istočnoga barbarizma Rusija je pala u tamu egiptsku“. U Rusiji slobode nema najmanje za „inorodce“ (str. 10.).

Čuteći se u slobodi piše taj poljski svećenik knjigu članovima III. velehradskog sastanka. U njoj p r o s v j e d u je u ime svega svećenstva litvan-

skoga i bijeloraskoga protiv tvrdnje, da „oni nijesu voljni raditi oko unije istoka sa zapadom poradi svoga poljskoga šovinizma“. Ujedno osuđuje rad velehradskog sastanka. — Što je na stvari?

Poljsko svećenstvo našlo se nemalo pogodnim glasovitim knjigom o. Aurelija Palmieri-a „La Chiesa Russa“ (Firencia 1908.). Palmieri među inim kori Poljake, što svojim načelom latinizacije i kolonizacije sprječavaju rad oko unije. Protiv Palmieria digao se o. Aleksandar Mohl S. I. iz Krakova. Između obojice došlo do žestoke polemike. Mohl napisao je knjižice: „Polacy — przeszkodą dla unii Wschodu z Zachodem!“ i „Potwarz czy Nieporozumienie“. Palmieri odgovori knjižicom: „Mohlianismus seu Panpolonismus“. Odjekom ove polemike je i ova Borodziczewa knjižica. Pisac je pun animoznosti spram započete velehradске akcije. Uronivši u narodnu borbu između Poljaka i Rusina, ne može da bude objektivn. Mrzi upravo Rusine u Galiciji, a u njima uniju. Nije on protiv svake unije, on je radikaln katolik, i kao takav hoće uniju, ali na temelju zapadnog obreda i celibata. U istočnom obredu i ženidbi svećenika vidi poljski svećenik propast svake unije. Galicijska unija s istočnim obredom i oženjenim svećenicima pada po njegovu mnijenju u skizmu. Zato odbija svaki pokušaj usrećiti Rusiju takovom unijom. To su glavne misli knjižice.

Kako su Poljaci u općenitom shvaćanju pitanja unije animozni, neka svjedoče ove misli piščeve. „Dobro je“, kaže on na str. 15. „tamo za zelenim stolom, daleko od polja duhovnog boja među istokom i zapadom, među kulturom zapadnom i bizantinskom, u sigurnim zidinama velehradskog manastira raspravljati o uniji, ali mi — borci i pioniri ... — nemamo vremena za takve rasprave. Sve ovakove rasprave o uniji jest posao jalov, bez svrhe, što više štetan ... Tko imade vremena, neka ga tomu (to jest raspravljanju velehradskomu) posvećuje, ali nama neka dozvoli raditi na tom, što se daje postići t. j. na privlačenju pojedinih pravoslavnih u crkvu, na njihovu osobnu obraćenju ...“ Odmah iza